

83717086-0	04/11/2022	הארץ - תרבות וספרות	עמוד 2	1	25.03x24.99
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

לשחרר את פטמה

פירטים לא נעלמו מן העולם. אבל בעת החדשה המוקדמת הם פעלו כגורם משפיע בכלכלה ובמסחר של מערב הים התיכון. "השודדים" מתאר אותם כרשת תקשורת שהגבירה את התנועה והחיבור בין חלקי המרחב הים תיכוני, שהשחקנים הראשיים בו היו ספרד, מרוקו והאימפריה העותמאנית

רות אלמוג

השודדים – עבדות, תקשורת וסחר במערב הים התיכון בעת החדשה המוקדמת, מאת דניאל הרשנזון, תרגמה מאנגלית ברוריה בן ברוך, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2022, 350 עמודים

הספר "ים השודדים" (הים התיכון) פורש לפני הקורא עולם מסוכן וקשה שבו משמשים בני אדם למטרות מסחר הקובע כלכלה, וקשור קשר הדוק בפוליטיקה. דניאל הרשנזון כתב ספר מרתק, שופע ידע וקורא לה, שאינו מיועד רק להיסטוריונים מקצועיים או לסטודנטים להיסטוריה אלא יכול להיקרא על ידי כל מי שמתעניין בהיסטוריה ובתקופה שבה מדוי בר, המאה ה-17.

פירטים לא נעלמו מן העולם. אבל בעת החדשה המוקדמת הם פעלו כגורם משפיע בכלכלה ובמסחר של מערב הים התיכון. לא רק המפליגים בספינות היו מסתכנים בתפיסה לעבדות, אלא גם יושבי ערים או כפרים לאורך החופים, שהיו נחטפים, אם על ידי שודדים ואם על ידי קורסרים, פירטים הפועלים בחסות המדינה ומטעמה.

בעת החדשה המוקדמת "התקיים בחלקו המערבי של הים התיכון מגוון רחב של אנשים, רשתות ומוסדות שעסקו בסחר בבני אדם – לכידה, שעבוד, הברחה ופדיון", כותב הרשנזון בהקדמה לספר, וזאת בטריטוריות של ספרד, מרוקו, אלג'יר ותוניסיה העותמאניות. מעריכים ש-1450 עד 1850 איברו את חירותם לפחות שלושה מיליוני בני אדם, מוסלמים ונוצרים, והיו לעבדים. זאת ועוד, מ-1530 עד 1780 יותר ממיליון נוצרים היו עבדים במגרב, ויותר ממיליון מוסלמים היו עבדים בחופים הצפוניים של הים התיכון. רק מעטים הצליחו להשתחרר. התעצמות הסחר בעבדים לקראת סוף המאה ה-17 מציינת, לטענת הרשנזון, את קץ עידן ההתנגשויות הימיות בין האימפריות העותמאנית והספרדית ותחתם התפתח הסחר בבני אדם. ומי כיוון שהמרחקים בין הארצות היו קצרים יחסית אפשר היה לקיים תקשורת בין הלוכדים לבין משפחות המשועבדים ולשאת ולתת על פדיונם. טענתו המרכזית של הרשנזון בספרו "ים השודדים" היא שפעילות שודדי הים, השבי והפדיון, עיצבו את מערב הים התיכון כאזור שחלקיו שלובים זה בזה מבחינה חברתית, פוליטית וכלכלית, וכי למרות הבדלי הדת, קישר מערך השעבוד את חייהם של עבדים מוסלמים

ספינת פירטים. היחסים בין סחר לפדיון צילום: Teddy Seguin

ונוצרים, והגורם המחבר היה כלכלה פוליטית של כופר וכלכלה פוליטית באמצעות טקסטים שנכתבו על ידי השבויים ונשלחו אל ארצות מוצאם. בהקדמה לספר מביא הרשנזון ארבעה מקרים טיפוסיים למהלכים הטיפוסיים לשוד, מסחר ושבי של בני אדם. המקרה הראשון הוא של ילדה אלג'יראית מוסלמית בת 13 שנת-פסה ב-1608 על ידי כוח ימי מגנואה ונמכרה לעבדות בעיר האיטלקית ליבורנו. אביה הצליח לפדות אותה, אבל כאשר הספינה שהייתה אמורה להחזיר אותה לאלג'יר עגנה בקורסיקה היא התנצרה בכפייה, הוטבלה וכמוכן לא החזרה. המקרה השני הוא של הספרדי הנוצרי רייגו דה פצ'קו, בן בלתי חוקי של מרקיו שנפל בשבי שודדי ים אלג'יראים ונמכר לעבדות באלג'יר. הניסיונות לפדותו נכשלו והוא נלקח לאיסטנבול ושם התאסלם. המקרה השלישי אירע ב-1609, כששלושה נזירים ממסדר הטריניטארים עמדו לשוב לספרד עם קבוצת שבויים נוצרים שהם פרו במגרב. הם נעצרו על ידי המועצה השלטת של אלג'יר ועתידים היו למות בשבי. והמקרה הרביעי הוא מ-1613, כשאוניות מסיציליה שהיתה אז בשליטת ספרד לכדו את מוחמד ביי, פקיד עותמאני רם מעלה

אוראן, עיר המצב הספרדית הגדולה ביותר במגרב, היתה ערוץ חיוני להעברת עבדים מוסלמים לספרד שאליה הועברו מאות רבות של שבויים. העבדים הועסקו בחתירה בספינות משוטטים, בייצור סחורות, בעבודות בית וחקי לאות. על רובם הופעל לחץ להמיר את דתם. חלק מן הרווחים בסחר העבדים הגיע מפדיון שבויים.

שני מסדרי נזירים, מספר הרשנזון, עסקו בפדיון השבויים. נזירים טריניטארים ונזירים מרסררים פדו שבויים בצפון אפריקה. הכופר היה חלק ממדיניות חוץ ביחסים בין האסלאם לנצרות. עבדים מוסלמים היו בספרד נכס כלי-כלי, ולהפך. פדויי השבי נדרשו להישאר עם הנזירים חצי שנה עד שנה כדי לעזור בגיוס כספים. היו גם סוחרים שעסקו בפדיון שבויים. התהליך היה איטי והנזירים הגיעו למגרב רק אחת לשלוש שנים. רוב הסוחרים היו יהודים. השבוי המפורסם ביותר הוא מחבר "דון קיחו" טה"מ מיגל דה סרוונטס, שעשה חמש שנים בשבי במגרב.

לקראת סוף הספר העשיר מאוד בסיפורים ובמידע, חוזר הרשנזון אל ארבעת המקרים שהציג בתחילתו – הילדה המוסלמית פטמה, בנו הלא חוקי של מרקיו ספרדי, דייגו דה פצ'קו, מוחמד ביי העותמאני והנזירים הטריניטארים – כדי להרגיש את "התלות ההדדית בין המקרים, את היחסים בין סחר לפדיון, את התפקיד שמילאה האלימות נגד השבויים בייצירת תקשורת ורשתות המידע שנולדו מעולם הפדיון".

זאת ועוד, המקרים הללו מבהירים שהשבי והפדיון היו חלק מכלכלה פוליטית אימפריאלית. אביא כאן רק את המקרה של פטמה. נערכו ניסיונות לשחרורה לא אחת על ידי מתווכים יהודים ומוסלמים והיו מעורבים בהם הפאשה של אלג'יר, אצילי האימפריה הספרדית, המלכה העוצרת של צרפת, הדוכס של טוסקנה, הרפובליקות של ונציה וגנואה, האפיפיור ואפילו הסולטן העותמאני. כל אלה ניסו לשחרר גם את הנזירים הטריניטארים, אבל האלג'יראים לא היו מוכנים לפדות איש עד להשבתה של פטמה. הסיפור מסובך ומי שרוצה להבין את פרטיו מוזמן לקרוא בספר בפרק 7. פרשת פטמה היא עשירה במיוחד בתיעוד והיא שופכת אור על הדינמיקה שעיצבה את סדר היום של פדיון השבויים, סדר יום שעיצב רשת תקשורת שהגבירה את התנועה והחיבור בין חלקי המרחב הים תיכוני, שהשחקנים הראשיים בו היו ספרד, מרוקו והאימפריה העותמאנית. סיפור מרתק, מפחיד ומעורר למחשבות על עולמנו היום.